

شناسایی خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه و نقش آن‌ها در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان

مرضیه ادیب‌منش

کارشناس ارشد، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
marzyhadibmanesh@gmail.com

علی اکبر خاصه (نویسنده مسئول)

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
khasseh@gmail.com

مرزبان ادیب‌منش

دکتر، مطالعات برنامه درسی، دانشگاه فرهنگیان، کرمانشاه، ایران
marzbaneadib@yahoo.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۰۴

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تشریح خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه و نقش آن‌ها در جذب کودکان و نوجوانان به کتابخانه و نگهداشت آنان در آن انجام شده است.

روش: در این پژوهش از رویکرد آمیخته استفاده شده است. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه، سیاهه واریسی و مصاحبه با کتابداران استفاده شد که روایی محتوایی آن بر اساس نظرات متخصصان تأیید شد و پایایی پرسش‌نامه به روش ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۶) به دست آمد. جامعه آماری پژوهش را اعضا و کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه تشکیل می‌دهند. حجم نمونه در بخش اعضا از ۱۰۰ نفر و در بخش کتابداران از ۱۰ نفر تشکیل شده است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای و غیرتصادفی سهمیه‌ای انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و روش‌های کدگذاری اشتروس و کرویین (باز، محوری و انتخابی) استفاده شده است.

یافته‌ها: نتایج پژوهش حاکی از آن است که آموزش قرآن، قصه‌گویی، مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی، جشن و مراسم مذهبی، مطالعه در تابستان، کانون ادبی، نمایشگاه کتاب و تازه‌های کتاب، برنامه‌های جنبی مورد اجرا در کتابخانه‌های عمومی هستند. نمایش فیلم، موسیقی و گروه‌های کتاب‌خوانی در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها وجود ندارد. رضایت از برنامه نقاشی، مسابقات کتاب‌خوانی، قصه‌گویی زیاد و آموزش قرآن، نمایشگاه کتاب بیشتر از سایر خدمات است. مهم‌ترین موانع در ارائه خدمات جنبی، کمبود بودجه و امکانات، کمبود فضای مناسب و کمبود نیروی انسانی هستند.

اصالت/ارزش: خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی نقش مؤثری در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان دارد. همچنین، این برنامه‌ها در استفاده مطلوب از اوقات فراغت و تشویق به فعالیت‌های فرهنگی هنری به‌منظور رشد و اعتلای فرهنگی جامعه نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند. کاربرست این یافته‌ها با توجه به بافت جغرافیایی و فرهنگی خاص کرمانشاه می‌تواند زمینه را برای پرورش بهتر کودکان و نوجوانان مهیا ساخته و نقش کتابخانه‌های عمومی را در آموزش و پرورش اعضا برجسته سازد.

کلیدواژه‌ها: خدمات جنبی، کتابخانه عمومی، جذب اعضا، کودکان و نوجوانان

Identification of the Extra Services in the Public Libraries of Kermanshah Province and their Role in Attracting and Retaining Children and Adolescents

Marzieh Adibmanesh

MSc in KIS, Iran Public Libraries Foundation
marzyhadibmanesh@gmail.com

Ali Akbar Khasseh (Corresponding Author)

Assistant Prof., KIS, Payame Noor University, Tehran, Iran
khasseh@gmail.com

Marzban Adibmanesh

PhD in Curriculum Studies, Farhangian University, Kermanshah, Iran
marzbaneadib@yahoo.com

Received: 23th January 2018; Accepted: 26th October 2018

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to identify and explain the extra services of libraries affiliated with the public libraries of Kermanshah province and their role in attracting children and adolescents to the library and retaining them in it.

Method: In this study, a mixed methods has been used. To collect the research data, a questionnaire, a check list, and an interview with librarians were utilized. The content validity of these tools were confirmed by the experts' opinions and the reliability of the questionnaire was obtained by Cronbach's alpha coefficient (0.86). The statistical population included the members and librarians of public libraries in Kermanshah province. The sample size consisted of 100 library members and 10 librarians who were selected by both cluster sampling and quota sampling. SPSS software and Strauss & Corbin coding methods (open, axial, and selective) were used to analyze the data.

Findings: The results indicated that Quran teaching, storytelling, reading and drawing competitions, celebrations and religious ceremonies, summer study, literary center, book fairs, and exhibitions of newly published books are among the extra and ancillary programs implemented in public libraries. There is no movie, music, or reading group in any of the libraries. The level of satisfaction with the painting program, reading competitions, storytelling and Quran teaching, and book fairs is higher than the level of satisfaction other services. The most important barriers to providing ancillary services are lack of funds and facilities, lack of adequate space and lack of human resources.

Originality/value: The provision of extra/ancillary services in the public libraries of Kermanshah province has a positive and influential role in shaping the personality of children and adolescents. Furthermore, these programs play an important role in the optimal use of leisure time and the encouragement of cultural-artistic activities for the cultural development of society. Given the specific geographical and cultural context of Kermanshah, applying these findings can prepare the ground for better educating and training the children and adolescents and highlight the role of public libraries in this process.

Keywords: Extra Services, Ancillary services, Public Library, Attraction of Members, Children and Adolescents

مقدمه

کتابخانه‌های عمومی امکانات خوبی برای ارتقای سواد عموم مردم فراهم می‌کنند و دروازه‌ای برای دسترسی به دامنه گسترده‌ای از اطلاعات، منابع و برنامه‌ها به شمار می‌روند (چن^۱ و دیگران، ۲۰۱۶). آن‌ها نهادهایی همگانی هستند که شایسته است منابع دانش را به رایگان در اختیار همگان قرار داده و بخش‌های کودک و نوجوان این کتابخانه‌ها نیز گروه‌های سنی مربوط را زیر پوشش خدمات قرار دهند. این نوع کتابخانه‌ها مکان‌هایی امن و مورد اعتماد هستند که در آن همگان مورد استقبال قرار می‌گیرند (انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی استرالیا^۲، ۲۰۱۶). وجود کتابخانه‌های خوب در مدارس جامعه را بی‌نیاز از کتابخانه‌های عمومی نمی‌کند. علت این امر آنست که در کتابخانه مدرسه، در عین توجه به علایق کودکان، خواندن برنامه‌ریز شده و هدفمند یا خواندن موظف از اولویت بیشتری برخوردار است، اما در کتابخانه عمومی خواندن آزاد از طریق دنبال کردن علایق شخصی و بدون برنامه‌ریزی اولویت دارد. مسئولان این کتابخانه‌ها وظیفه دارند برای پربارتر کردن اوقات فراغت کودکان و نوجوانان برنامه‌ریزی کرده و کتابخانه‌ها را به کانونی فرهنگی برای بروز خلاقیت‌های ادبی، هنری، علمی و فنی کودکان تبدیل کنند. برنامه‌ریزی درست و مناسب، سطح بهره‌وری کتابخانه‌های عمومی را بالا می‌برد (کاکای و همکاران، ۱۳۹۲). خدمات کتابخانه‌های عمومی برای کودکان و نوجوانان به گونه‌ای است که در برخی از کتابخانه‌های عمومی، امری تخصصی و وظیفه اصلی قلمداد شده و در پاره‌ای دیگر به‌عنوان بخشی جانبی از فعالیت‌های کتابخانه مطرح می‌شود (نورپور، ۱۳۹۰). در هر صورت، خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی شامل کلیه فعالیت‌های فرهنگی و هنری است که در صورت فراهم بودن شرایط انجام آن‌ها امکان‌پذیر است. منظور از فعالیت‌های فرهنگی و هنری فرصت‌هایی است که به اعضای کتابخانه‌های عمومی داده می‌شود تا بتوانند زمان بیشتری را در کتابخانه گذرانده و اوقاتی آموزشی و مفرح داشته باشند. در واقع، این برنامه‌ها ماهیت کاملاً داوطلبانه دارند و همه چیز در اختیار اعضا است تا با میل و رغبت خودشان به برنامه خاصی بپردازند. بسیاری از مردم حتی صاحب‌نظران به این نتیجه رسیده‌اند که کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مراکز فرهنگی باید مسئولیت‌های بیشتر و روشن‌تری در این زمینه

1. Chen 2. Australian Library and Information Association

بر عهده گیرند تا با تشویق مردم به مشارکت فعال در فعالیت‌های فرهنگی و کمک به مردم در استفاده مطلوب از اوقات فراغت و تشویق به مطالعه بتوانند در راستای رشد و اعتلای فرهنگ عمومی جامعه نقش به‌سزایی را ایفا کنند.

با وجود اینکه تأثیر فعالیت‌های جنبی در جذب اعضای جدید ثابت شده است و کتابخانه‌های فعال این مورد را در اولویت کارهای خود قرار داده‌اند اما این فعالیت‌ها همواره با محدودیت‌هایی روبرو هستند. کتابخانه‌ها برای فعالیت‌های فرهنگی خود با محدودیت‌های مالی و همچنین نداشتن بودجه فرهنگی مواجهند. بعضی کتابخانه‌های عمومی ساختمان‌های غیراستاندارد و قدیمی دارند که فضای مناسب و بعضاً کافی برای برگزاری فعالیت‌های فرهنگی در آن پیش‌بینی نشده است و کتابداران آموزش لازم و کافی را در خصوص اجرای فعالیت‌های فرهنگی از جمله قصه‌گویی و مهارت‌های کلامی و ارتباطی ندیده‌اند و در این زمینه نیاز به آموزش وجود دارد (کیان‌راد و همکاران، ۱۳۹۶).

به‌هرحال، دسترس‌پذیری همگانی به کتابخانه‌های عمومی و برخورداری از خدمات آن‌ها از اساسی‌ترین فلسفه‌های وجودی این نوع کتابخانه‌ها به شمار می‌رود (کادینگ، ولاسکز و پرایس^۱، ۲۰۱۷). به‌طور معمول، هویت هر کتابخانه نزد کاربران واقعی با ارائه خدمات آن و نه با ابعاد خدمات آن و مجموعه یا نیروی انسانی شناخته می‌شود (کلانو و نیومن^۲، ۲۰۰۱). تمام کارکردهای کتابخانه‌ها (یعنی گزینش و فراهم‌آوری، سازمان‌دهی و در دسترس‌گذاشتن منابع) برای ارائه خدمات به جامعه کتابخانه است. کتابخانه عمومی مکانی است که در آن شناخت جامعه بر اساس تنوع اطلاعات مورد نیاز افراد می‌تواند مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد. کتابخانه عمومی محل تلاقی افکار و نظرات عامه با صاحب‌نظران جامعه است و بنابراین می‌تواند در توسعه فرهنگی جامعه نقشی اساسی ایفا کند (ملایی و همکاران، ۱۳۹۴). کتابخانه به‌منزله یک ارگانسم زنده و در واکنش به نیازهای جامعه همواره باید در وضعیتی فعال اداره شود. از آنجا که جامعه و نیازهای متنوع آن همواره در حال تحول و حرکت به‌سوی آینده است، مسئولیت کتابخانه‌ها نیز تعامل با جامعه و پاسخ به این تحولات است. این امر تنها در توسعه خدمات معنا پیدا می‌کند. به‌عبارت دیگر، عدم تحول در خدمات و عدم برنامه‌ریزی برای

1. Kaeding, Velasquez, and Pricec

2. Celano & Neuman

توسعه خدمات، یعنی ایجابی و رکود مفاهیمی که با فلسفه وجودی کتابخانه‌ها در تضاد است (فتاحی، ۱۳۸۳).

با توجه به جایگاه ویژه کتابخانه‌های عمومی در ارائه خدمات اطلاعاتی به اقشار مختلف جامعه، ارزیابی کتابخانه‌ها برای درک میزان دستیابی آن‌ها به اهدافشان حائز اهمیت است (مرجانی، ۱۳۷۷). گسترش فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی یکی از شاخص‌های رشد و بالندگی هر کشوری محسوب می‌شود که دستیابی به آن از جمله اهداف کتابخانه‌ها نیز است. همواره در گزارش‌های آماری به میزان پایین مطالعه در میان مردم و فقر مطالعاتی اشاره شده است که یکی از علل اصلی آن بی‌توجهی به ایجاد انگیزه مطالعاتی است (رحمانی، ۱۳۷۹).

خدمات جنبی علاوه بر اینکه نقش آموزشی یا تفریحی دارند به شهرت و مقبولیت کتابخانه‌ها نیز منجر می‌شوند. از آنجاکه کتابخانه‌های عمومی نقش مهمی در تربیت افراد جامعه و بالا بردن سطح فرهنگ عمومی ایفا می‌کنند، باید غیر از تدارک کتاب و مواد مکتوب به شیوه‌های مختلف مانند برگزاری نمایشگاه‌های مختلف کتاب، جلسات سخنرانی، طرح مسائل مختلف اجتماعی، فرهنگی، ادبی و دیگر برنامه‌های جنبی به بهبود کمی و کیفی و افزایش تنوع خدمات خود بپردازند. این خدمات به‌ویژه در جذب جوان‌ترها به کتابخانه سودمند هستند و به تحکیم پیوند کودکان و نوجوانان با کتاب کمک می‌کنند (قزل‌ایاغ، ۱۳۸۳). در واقع، خدمات جنبی (فعالیت‌های فوق برنامه) حد مرز ویژه‌ای نداشته و هدف اصلی کتابخانه را تحت الشعاع قرار نمی‌دهد و شامل کلیه اموری می‌شود که بتوان مردم را به کتابخانه جذب و آن‌ها را به استفاده از کتاب و کتابخانه علاقه‌مند کرد (نورپور، ۱۳۹۰). هدف و مقصود از خدمات جنبی، سوق دادن کتابخانه به سوی یک مرکز اجتماعی، فرهنگی و علمی است که مطالعه در جامعه را تشویق و ترغیب می‌کند (بات، ۲۰۰۹). پس می‌توان گفت هدف اساسی خدمات جنبی تبدیل افراد بیگانه با کتاب به افرادی کتاب‌خوان است. این نوع خدمات تمایل و توجه مردم را به مطالعه جلب کرده و کتاب‌خوانی را در جامعه رواج می‌دهد. تشکیل گروه‌های کتاب‌خوانی، تشکیل انجمن‌های علمی و ادبی، برگزاری سخنرانی‌ها و گفت‌وگوهای عمومی به وسیله افراد برجسته، برگزاری تئاتر، کنسرت موسیقی، نمایش فیلم،

برپایی جشن‌ها و جشنواره‌ها، برگزاری نمایشگاه‌های کتاب، تشکیل کلاس‌های فرهنگی و هنری، برگزاری مسابقات کتاب و کتاب‌خوانی، برگزاری نمایشگاه‌های مربوط به رویدادهای مختلف محلی، ملی و بین‌المللی و برگزاری جلسات قصه‌گویی برای کودکان، از جمله خدمات جنبی‌ای است که موجب ترویج و توسعه کتاب‌خوانی می‌شوند (ملایی و همکاران، ۱۳۹۴). علی‌رغم اینکه در گذشته در زمینه کتابخانه‌های عمومی پژوهش‌های بسیاری انجام شده است، ولی در باب خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی با تمرکز بر موقعیت جغرافیایی و فرهنگی خاص برخی استان‌ها تاکنون تحقیق زیادی صورت نگرفته است و شناخت کافی از ابعاد مختلف ارائه این برنامه‌ها موجود نیست. لذا، مسئله اصلی این است که در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه خدمات جنبی ارائه می‌شود و این خدمات چه نقشی در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان دارد. از آنجا که خدمات سنتی و مرسوم کتابخانه‌های عمومی بیشتر برای سنین جوانی تا بزرگ‌سالی مناسب است، به نظر می‌رسد ارائه خدمات مهم دیگری که توسط این نوع کتابخانه‌ها تحت عنوان خدمات جنبی به مراجعان به‌ویژه کودکان و نوجوانان ارائه می‌شود از جذابیت بیشتری برخوردار بوده و می‌تواند زمینه‌ساز رشد و پرورش فکری کودک شود؛ به همین دلیل، انجام پژوهش در این حوزه می‌تواند علاوه بر اینکه توصیف و تحلیل وضعیت موجود پیامدهای آن را نیز تا حدودی روشن سازد.

مباحث مرتبط با ارائه خدمات جنبی تاکنون در چندین پژوهش مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ برای نمونه، مرادپور و مهوش (۱۳۹۰) به بررسی میزان رضایت‌مندی استفاده‌کنندگان کتابخانه‌های عمومی خراسان شمالی از فضا و معماری کتابخانه‌ها پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که وجود فضاهای جنبی و رفاهی در زمره فضاهای نسبتاً مهم در کتابخانه‌ها به شمار می‌آید. در مورد میزان اهمیت فضاها و فعالیت‌های جنبی کتابخانه‌ها از نظر پرسش‌شوندگان، فعالیت‌های پژوهشی و نقد کتاب به ترتیب بیشترین اهمیت را داشتند. همچنین، در تحقیقی پیمایشی، ملایی (۱۳۹۱) به شناسایی راه‌های بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران بر مبنای رهنمودهای ایفلا و یونسکو پرداخت و نشان داد که خدمات برون کتابخانه‌ای، برگزاری برنامه‌های قصه‌گویی و تشکیل گروه‌های مطالعاتی در بهبود خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان تأثیرگذار بوده‌اند. در ادامه پژوهش

قبل، ملایی و همکاران (۱۳۹۴) به بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران پرداختند و به این نتیجه رسیدند که برای آنکه اجرای فعالیت‌های جنبی موفقیت‌آمیز باشد، وجود مکانی مناسب در کتابخانه ضروری است. کتابخانه باید از سالن سخنرانی، اتاق‌هایی جهت گردهمایی‌های مختلف، تجهیزات سمعی و بصری از قبیل پروژکتور، میکروفون و مجموعه‌ای مناسب برای پشتیبانی از فعالیت‌ها برخوردار باشد. همچنین لازم است کتابدار روابط حسنه‌ای در جامعه برقرار کند تا بتواند هنگام ضرورت از راهنمایی، همکاری و مشارکت افراد جامعه به‌ویژه مسئولان بهره‌مند شود. همچنین، نتایج پژوهش کاکي و همکاران (۱۳۹۲) که با هدف ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تهران انجام شد آشکار ساخت که اگرچه خدمات مختلفی به کاربران عرضه می‌شود، ولی ارائه خدمات جنبی و تنوع آن‌ها در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران در سطح پایینی قرار دارد؛ آن‌ها از کمبود نیروی انسانی، بودجه و امکانات به‌عنوان موانع اصلی ارائه خدمات جنبی یاد کردند. در یکی از پژوهش‌های اخیر، کیان‌راد و همکاران (۱۳۹۶)، با رویکردی ترکیبی خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز را ارزیابی کرده و نقش آن را در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران (کودکان و نوجوانان) در حد متوسط اجرا شده است.

در خارج از کشور نیز چند پژوهش پیرامون درباره کتابخانه‌های عمومی و تأثیر آن بر جذب کاربران انجام شده است. به‌عنوان نمونه، لاندونی و هانلون^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی به بررسی نقش کتاب‌های الکترونیکی در جذب کاربران کتابخانه‌های عمومی پرداختند. هدف از پژوهش مذکور معرفی نقش کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های عمومی بود که با تشکیل دو گروه مطالعاتی به اجرا درآمد. کاربران مورد مطالعه شامل دو گروه مطالعاتی طی یک دوره زمانی سه‌ماهه بودند. نسخه‌های الکترونیک از عناوین مورد علاقه هر گروه در اختیار آن‌ها قرار گرفت. سپس از خوانندگان خواسته شد پرسش‌نامه رضایت را تکمیل کرده و با بقیه اعضا راجع به تجربه خود صحبت کنند. خوانندگان نظر منفی در رابطه با استفاده از ابزار جدید نداشتند. اندرو^۲ (۲۰۰۸) نیز در یک پژوهش ترکیبی به بررسی برداشت والدین از نقش موسیقی در برنامه‌های

1. Landoni & Hanlon 2. Andrew

قصه‌گویی کتابخانه‌های عمومی برای کودکان زیر ۵ سال پرداخت و نشان داد که: ۱. موسیقی در قصه‌گویی موجب ارتقای روابط اجتماعی کودکان شده است؛ ۲. موسیقی در قصه‌گویی تمرکز کودکان را بر داستان افزایش می‌دهد؛ و ۳. موسیقی در قصه‌گویی حس داستان‌سرایی کودکان را افزایش می‌دهد. همچنین، چن و دیگران^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «ارتباط بین استفاده از کتابخانه عمومی و خواندن با صدای بلند در میان خانواده‌های دارای کودکان جوان» به این نتیجه رسیدند که کتابخانه‌های عمومی امکانات خوبی برای ارتقای سواد عموم مردم فراهم می‌کنند و دروازه‌ای برای دسترسی به دامنه گسترده‌ای از اطلاعات، منابع و برنامه‌ها به شمار می‌روند. در یکی از پژوهش‌های اخیر تحت عنوان «کتابخانه‌های عمومی و دسترسی برای کودکان معلول و خانواده‌های آن‌ها: یک مدل کتابخانه‌ای جامع پیشنهاد شده»، کادینگ، ولاسکز و پرایس^۲ (۲۰۱۷) این نشان دادند که در کتابخانه‌های مورد مطالعه، پشتیبانی گسترده‌ای برای دسترسی افراد معلول به کتابخانه‌ها وجود دارد.

همان‌طور که از پیشینه‌های فوق برمی‌آید، فعالیت‌های مربوط به کتابخانه‌های عمومی در کشورهای دیگر نیز مورد توجه بوده و متولیان فعالیت‌های کتاب‌خوانی، محققان و پژوهشگران در کشورهای گوناگون به این موضوع توجه کرده‌اند و پژوهش‌های مطلوبی در این زمینه انجام داده‌اند. باین حال، درباره بررسی خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی و نقش آن‌ها در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان یک کشور از جمله در کشور ما پژوهش‌های اندکی انجام شده است. بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد اغلب پژوهش‌هایی که به بررسی رضایت‌مندی استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها پرداخته‌اند صرفاً در رابطه با ارزیابی خدمات کتابخانه‌ها بوده‌اند. به هر حال، اگرچه برخی از عناوین پژوهش‌های ذکر شده با پژوهش حاضر مشابهت‌هایی دارند، اما تنوع شرایط اقلیمی و فرهنگی در استان‌های مختلف کشور خدمات جنبی متفاوتی را ایجاد می‌کند. علاوه بر این، خدمات ارائه شده و امکانات موجود در استان‌های مختلف کشور از تنوع و بعضاً تفاوت‌هایی برخوردارند که لازم است متناسب با این شرایط موضوع بررسی شود. لذا با توجه به موارد فوق‌الذکر، هدف پژوهش حاضر شناسایی و تشریح خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه و تعیین نقش آن‌ها در جذب و نگهداشت کودکان و

1. Chen 2. Kaeding, Velasquez, and Price

نوجوانان است. هم‌راستا با هدف مذکور، این پژوهش جستاری است برای یافتن پاسخ مقتضی به پرسش‌های زیر:

۱. چه خدمات جنبی‌ای در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود؟
۲. کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی‌ای که در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود چه میزان رضایت دارند؟
۳. امکانات موجود برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه میزان است؟
۴. از دیدگاه کتابداران، چه مشکلات و موانعی بر سر راه ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه قرار دارد؟
۵. نقش خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه در جذب و نگهداشت مراجعان (کودکان و نوجوان) چه میزان است؟

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد آمیخته^۱ انجام شده است. به بیان دقیق‌تر، در این پژوهش، به فراخور تحقیق هم از روش کمی (پرسشنامه) و هم از روش کیفی (مصاحبه) برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. دلیل استفاده از این رویکرد نوع و ماهیت پرسش‌هایی است که پژوهش باید به آن‌ها پاسخ دهد (منصوریان، ۱۳۹۳). از یک سو، محقق به دنبال یافتن میزان آگاهی و رضایت کاربران از خدمات جنبی است که ایجاب می‌کند از روش کمی استفاده شود و از سوی دیگر، در مورد دیدگاه کتابداران در خصوص جنبه‌های مختلف این خدمات باید تحقیقی انجام می‌شد که مصاحبه در این مورد شیوه مناسب‌تری برای گردآوری داده به شمار می‌رود. استفاده از روش‌های آمیخته به این شکل، تصویری کامل‌تر و درکی عمیق‌تر از موضوع مورد مطالعه به دست می‌دهد.

جامعه مورد مطالعه شامل اعضا و کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه است. بررسی و تعیین حجم نمونه در کتابداران و اعضای کتابخانه‌های عمومی در این پژوهش طی چند مرحله صورت گرفت. نخست، شهرهای استان کرمانشاه برحسب موقعیت جغرافیایی در

1. Mixed method

پنج گروه سازمان‌دهی شدند و سپس از هر گروه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای یک شهرستان به‌عنوان خوشه انتخاب شد. در مرحله بعد نیز در هر یک از شهرستان‌های منتخب ۲۰ مراجعه‌کننده (کودک و نوجوان) و در مجموع ۱۰۰ نفر به‌صورت نمونه‌گیری غیرتصادفی سهمیه‌ای (در دسترس) انتخاب شدند. در بخش کتابداران هم با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، در هر شهرستان ۲ نفر از کتابداران (شامل کتابدار شهری، کتابدار روستایی، کتابدار پیمانی) که جمعاً ۱۰ نفر بودند، انتخاب شدند.

برای گردآوری اطلاعات از سه ابزار سیاهه واریسی، مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شد. سیاهه واریسی مورد استفاده در این پژوهش فهرستی مربوط به خدمات جنبی بود که از تعدادی پرسش‌های بسته (با پاسخ‌های بلی / خیر) تشکیل می‌شد. این سیاهه بر اساس مشاهده پژوهشگران تهیه شد، به این صورت که ابتدا یک سیاهه واریسی از خدمات جنبی‌ای که احتمالاً در کتابخانه‌ها اجرا می‌شد تهیه و سپس حین مشاهده خدمات جنبی، این سیاهه کامل‌تر شد و روایی آن نیز به‌صورت محتوایی به تأیید متخصصان رسید.

دو گروه برای گردآوری داده‌ها مورد استفاده قرار گرفتند که شامل کتابداران و کودکان و نوجوانان بودند. ابزار گردآوری داده‌ها از کودکان و نوجوانان پرسش‌نامه محقق ساخته بود. این پرسش‌نامه دربرگیرنده سؤالات اصلی پژوهش است که برای تعیین میزان رضایت کودکان و نوجوانان توسط محقق بر اساس مبانی نظری و مطالعه متون تدوین شد. روایی پرسش‌نامه توسط پنج نفر از اساتید و متخصصان رشته‌های علوم تربیتی و علم اطلاعات و دانش‌شناسی به‌صورت محتوایی مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسش‌نامه نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶ به دست آمد. در نهایت، پرسش‌نامه‌ها در میان ۱۰۰ نفر از کاربران که دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم ابتدایی و اول تا سوم دوره متوسطه که در حال تحصیل بودند توزیع شد.

در بخش کیفی پژوهش، با کتابداران مصاحبه انجام شد. پرسش‌های مصاحبه، که بر مبنای سؤال‌های اصلی پژوهش تهیه شده بود، به تأیید سه متخصص رسید. سپس در مرحله اجرا با ۱۰ نفر از کتابداران کتابخانه‌های عمومی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کدگذاری استروس و کوربین^۱ استفاده شد. بدین ترتیب، مصاحبه‌ها کاملاً ضبط

1. Strauss & Corbin

شد. پس از ضبط، متن مصاحبه‌ها بر روی کاغذ نوشته شد تا کدگذاری داده‌ها بهتر انجام شود. سپس سطر به سطر واکاوی شد و مفاهیم اصلی به صورت کد استخراج شدند. پس از استخراج کدهای اولیه، کدهای مشابه با یکدیگر ادغام و در گروهی مشترک قرار داده شدند و برای هر طبقه نامی که معرف کدهای قرار گرفته شده در آن طبقه بود انتخاب شد. بدین ترتیب، با تشکیل طبقه‌بندی، موضوع‌های اصلی استخراج شدند. برای اطمینان از صحت و پایایی پژوهش، متن مصاحبه‌ها و مفاهیم استخراج شده از آن‌ها به شرکت‌کنندگان بازگردانده شد تا مورد بازنگری قرار گرفته و سپس تأیید شوند. مراحل کدگذاری بدین صورت انجام شده است:

الف. کدگذاری باز^۱: ابتدا داده‌های حاصل از نظرات کتابداران درخصوص هر یک از سؤال‌های مصاحبه شکسته و تلخیص شده و به داده‌های شکسته شده برچسپ و معنا داده شد و از مجموع داده‌ها مقوله‌ها به دست آمد.

ب. کدگذاری محوری^۲: روند ارتباط دادن خرده‌مقولات به یک مقوله شکل گرفت؛ یعنی هر مقوله را با توجه به شرایط و محل این پدیده که در بُعد خاص اتفاق می‌افتد و با در نظر گرفتن خصوصیات آن، زمینه، واکنش نشان دادن به این پدیده و پیامدهای هر گونه کنش متقابل که صورت می‌گیرد، بسط داده شد.

ج. کدگذاری انتخابی^۳: به تولید متن یا عبارتی که در آن با استفاده از اصول یا گزاره‌های منطقی، رابطه بین مفاهیم و مقولات شرح داده شود، پرداخته شد و پدیده مورد بررسی یعنی نظرات کتابداران درخصوص مؤلفه‌های مورد مطالعه توصیف شد.

برای تعیین «روایی و پایایی» داده‌ها از دو معیار مورد نظر صاحب‌نظران مطالعات کیفی، یعنی قابلیت اطمینان^۴ و قابل قبول بودن^۵، استفاده شد (دلاور، ۱۳۹۰). برای قابل قبول بودن و تأیید درستی یافته‌ها، رونوشت‌های مصاحبه برای مصاحبه‌شوندگان ارسال شد تا موافقت یا مخالفت آن‌ها با مطالب ذکر شده و یافته‌های پژوهش مشخص شود. به منظور تضمین قابلیت اطمینان تلاش شد تا فرایندها و تصمیمات مربوط به پژوهش به‌طور واضح در متن پژوهش تشریح شود. در همین راستا، برخی از ویژگی‌های جامعه‌شناختی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۱ ذکر می‌شود.

1. Open coding 2. Axial coding 3. Selective coding 4. Dependability 5. Credibility

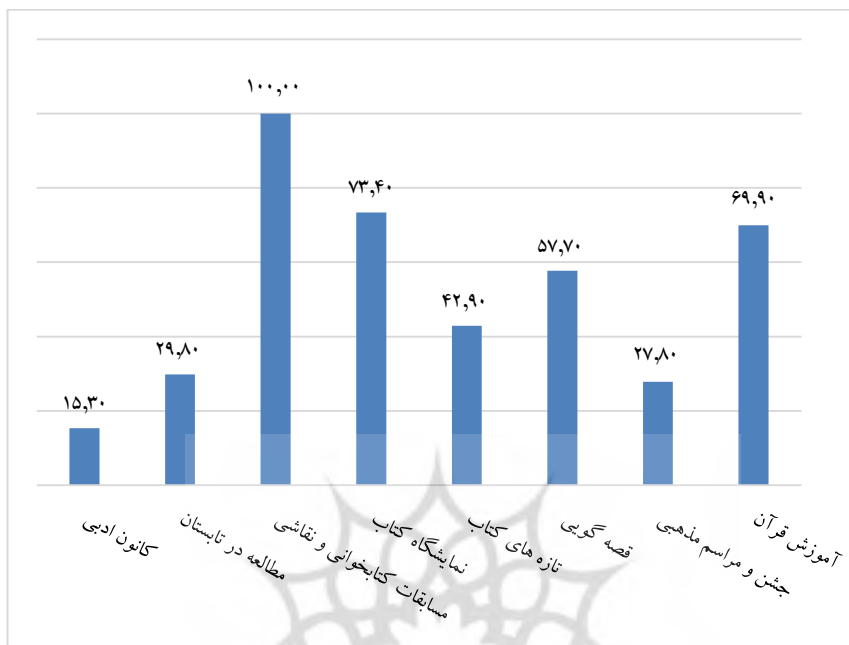
جدول ۱. ویژگی‌های جامعه‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

کد مصاحبه‌شونده	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	منطقه خدمتی	سابقه کار
۱	کارشناسی	کتابداری	شهری	۵
۲	کارشناسی ارشد	ادبیات فارسی	شهری	۸
۳	کارشناسی ارشد	کتابداری	شهری	۹
۴	کارشناسی	کتابداری	شهری	۱۷
۵	کارشناسی	کتابداری	شهری	۱۲
۶	کارشناسی	کتابداری	روستایی	۸
۷	کارشناسی	کتابداری	سیار	۷
۸	کارشناسی ارشد	کتابداری	شهری	۷
۹	کارشناسی	الهیات	شهری	۶
۱۰	کارشناسی ارشد	کتابداری	روستایی	۴

یافته‌های پژوهش

۱. چه خدمات جنبی‌ای در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود؟

نتایج به‌دست آمده از تحلیل سیاهه واری نشان داد برنامه‌های جنبی‌ای که در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود عبارتند از: آموزش قرآن، برپایی نمایشگاه دفاع مقدس، برنامه مطالعه در تابستان، مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی، قصه‌گویی، تازه‌های کتاب، برپایی سخنرانی و جشن و مراسم مذهبی، نمایشگاه کتاب برای کودکان و نوجوانان. در این میان، رایج‌ترین برنامه، قصه‌گویی و نقاشی بود که توسط اکثر کتابخانه‌ها اجرا می‌شد. مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی از بیشترین فراوانی برخوردار بودند، بدین معنا که همه کتابخانه‌های مورد مطالعه این برنامه‌ها را در خدمات جنبی خود داشتند؛ کانون ادبی فراوانی کمتری داشت و فقط تعداد کمی از کتابخانه‌های مورد مطالعه این برنامه را در مجموعه فعالیت‌های جنبی خود داشتند. نمایش فیلم و گروه سرود و موسیقی، آموزش زبان انگلیسی و یادگیری مهارت‌های زندگی در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها وجود نداشت (نمودار ۱).

نمودار ۱. درصد فراوانی انواع خدمات جنبی در کتابخانه‌ها

۲. کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی ارائه‌شده در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه

چه میزان رضایت دارند؟

میزان رضایت کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه با استفاده از نظرات ۱۰۰ نفر از پاسخ‌گویان به پرسش‌نامه به‌دست آمد. اکثر پاسخ‌گویان هدف از شرکت در برنامه‌های جنبی را تفریح و سرگرمی و بعضاً استفاده از کتاب‌های کمک‌آموزشی می‌دانستند. میزان رضایت کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی و شرکت در هر کدام از این برنامه‌ها شامل نقاشی، قصه‌گویی، آموزش قرآن، مسابقات کتابخوانی، نمایشگاه کتاب کتابخانه، نمایش فیلم و پخش کارتون، شرکت در سخنرانی و مراسم مذهبی در جدول ۲ آمده است. همان‌طور که از اطلاعات موجود در جدول برمی‌آید، در کمتر موردی رضایت در حد زیاد وجود داشت. بهترین وضعیت مربوط به نقاشی است که در مجموع حدود ۶۵ درصد پاسخ‌گویان از آن راضی بودند. بعد از نقاشی، قصه‌گویی با ۶۰ درصد، نمایشگاه کتاب با ۵۹ درصد؛ مسابقه کتابخوانی با ۵۳ درصد؛ و

آموزش قرآن با ۵۰ درصد به ترتیب از بیشترین میزان رضایتمندی برخوردارند. همچنین نمایش فیلم و پخش کارتون با ۱۱ درصد و جلسات سخنرانی با ۱۳ درصد کمترین میزان رضایتمندی از دیدگاه کودکان و نوجوانان را داشتند.

جدول ۲. میزان رضایت از خدمات جنبی

نوع خدمات	استفاده تکرده‌م	کم	متوسط	زیاد
آموزش قرآن	تعداد	۱۸	۱۸	۳۲
	درصد	۱۸	۱۸	۳۲
نمایش فیلم و پخش کارتون	تعداد	۸	۶	۵
	درصد	۸	۶	۵
جلسات سخنرانی، ...	تعداد	۶	۱۰	۴
	درصد	۶	۱۰	۴
مسابقات کتاب خوانی	تعداد	۱۱	۳۵	۱۸
	درصد	۱۱	۳۵	۱۸
برنامه قصه گویی	تعداد	۱۰	۱۲	۴۸
	درصد	۱۰	۱۲	۴۸
مسابقات نقاشی	تعداد	۱۵	۱۵	۵۰
	درصد	۱۵	۱۵	۵۰
نمایشگاه کتاب کتابخانه	تعداد	۲۰	۲۵	۳۴
	درصد	۲۰	۲۵	۳۴

۳. امکانات موجود برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه

میزان است؟

اطلاعات مربوط به این بخش که از موارد مطرح شده از مصاحبه برآمده است، نشان می‌دهد که کتابداران امکانات موجود برای ارائه خدمات جنبی را از زوایای مختلف مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند؛ به طوری که دقت و تأمل در مجموعه مطالب و مستندات نظری و پژوهشی در خصوص امکانات موجود در کتابخانه‌های عمومی نشان‌دهنده نقش و کارکردهای مثبت امکانات برای ارائه خدمات جنبی است. آنچه از نظرات کتابداران برمی‌آید حاکی از آن

است که امکانات موجود در کتابخانه‌های عمومی در سه بُعد امکانات و بودجه ناکافی، ناهمگونی امکانات کتابخانه‌ها، کمبود فضای مناسب مورد توجه قرار گرفته است. یافته‌های حاصل نشان از دغدغه کتابداران در خصوص امکانات برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی است که در ادامه نتایج به دست آمده در این خصوص ذکر شده است.

- امکانات و بودجه ناکافی

نکته‌ای که اکثر کتابداران در مصاحبه‌های خود به آن اذعان داشتند این بود که کتابخانه‌های عمومی عموماً امکانات و بودجه کافی مالی و مادی برای اجرای برنامه‌های جنبی در اختیار ندارند. به عنوان نمونه، مصاحبه‌شونده شماره ۳ اظهار داشت: مهم‌ترین مسئله در خصوص امکانات کتابخانه‌ها، نداشتن امکانات مناسب و بودجه کافی برای ارائه خدمات جنبی است. همچنین، مصاحبه‌شونده شماره ۹ بر این عقیده بود که کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه برای ارائه خدمات جنبی امکانات کافی در اختیار ندارند. این امکانات شامل مواد سمعی و بصری (پروژکتور اورهد و پروژکتور اسلاید، دستگاه‌های ویدئو و...) و مکان و فضای مناسب برای گردهمایی است. در همین راستا، مصاحبه‌شونده شماره ۹ می‌افزاید که تنها تعداد محدودی از کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه از لحاظ امکانات، توانایی ارائه خدمات جنبی به مراجعان خود را دارند. برای برگزاری جشن‌ها و سخنرانی‌ها سالنی وجود ندارد و مکان مشخصی جهت تشکیل کلاس‌های آموزشی ندارند. برنامه‌های کانون ادبی در سالن مطالعه برگزار می‌شود. مکانی برای اینکه بچه‌ها در آنجا با هم سن و سالان خود گرد هم آیند و نقاشی کنند وجود ندارد.

- ناهمگونی امکانات کتابخانه‌ها

مصاحبه‌شونده شماره ۵ معتقد است: انواع خدمات جنبی‌ای که در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود با توجه به امکانات و شرایط کتابخانه‌ها با یکدیگر متفاوت است. مثلاً در بعضی از کتابخانه‌ها که از لحاظ درجه، استاندارد محسوب می‌شود، خدمات جنبی‌ای که به مراجعان ارائه می‌شود بسیار بیشتر از سایر کتابخانه‌های عمومی است. بخش کودکان این کتابخانه‌ها برای این قشر نوپای جامعه کلاس قصه‌گویی برگزار می‌کند و از کودکان خواسته می‌شود برداشتی را که از قصه داشته‌اند بر روی کاغذ به تصویر بکشند. نمایش خلاقیت، برنامه

دیگری است که برای کودکان و توسط خود آنان اجرا می‌شود. علاوه بر این دو برنامه، خدمت جنبی دیگر این کتابخانه‌ها برای بخش کودکان پخش کارتون است که در کتابخانه‌های دیگر این برنامه وجود ندارد.

- کمبود فضای مناسب

مصاحبه‌شونده شماره ۶ اظهار می‌دارد که در کتابخانه ما مکان مناسبی حتی برای خدمات جنبی‌ای از جمله قصه‌گویی، آموزش قرآن و نقاشی بچه‌ها وجود ندارد. بنابراین، آن‌ها برای شرکت در مسابقات نقاشی مجبور می‌شوند فرم مسابقات نقاشی را به خانه ببرند و در خانه نقاشی‌ها را ترسیم کنند و به همین خاطر لذت بودن با هم‌سن‌وسالان خود را از دست می‌دهند. به علاوه، وسایل سمعی و بصری نیز در کتابخانه مزبور وجود ندارد. برای پخش فیلم و کارتون، نه سالن نمایش فیلم وجود دارد نه دستگاه‌های ویدئو و تلویزیون. در بعضی کتابخانه‌ها کل کتابخانه از چندین قفسه کتاب تشکیل می‌شود و سالی برای مطالعه وجود ندارد.

۴. از دیدگاه کتابداران چه مشکلات و موانعی بر سر راه ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه قرار دارد؟

در پاسخ به سؤال مذکور، کتابداران مصاحبه‌شونده مشکلات و موانعی را که بر سر راه ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه قرار دارند بیان کردند که پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها، مشکلات و موانع مزبور را می‌توان در سه طبقه کلی قرار داد: کمبود نیروی متخصص، عدم شفافیت در آیین‌نامه‌های کتابخانه‌های عمومی و کمبود فضای مناسب.

- کمبود نیروی تخصصی

مهم‌ترین مشکلی که کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه با آن مواجهند و همه کتابداران به‌استثنای کتابداران بعضی از کتابخانه‌ها به آن اشاره کردند، نداشتن نیروی تخصصی برای این برنامه‌هاست که وظیفه‌اش فقط رسیدگی و اجرای این برنامه‌ها باشد. در همین راستا، مصاحبه‌شونده شماره ۳ اظهار داشت: مهم‌ترین مشکل در کتابخانه‌های عمومی نداشتن نیروی تخصصی مستقل برای ارائه خدمات جنبی و نیز نداشتن امکانات و فضای مناسب کافی برای ارائه این خدمات است. تعدادی از کتابداران بیان داشتند که ما شرایط برگزاری خدمات جنبی را داریم، هم نیرو داریم و هم مکان اجرای برنامه‌ها و به‌خاطر شرایطی که داریم تنخواهی برای خدمات جنبی به ما پرداخت می‌شود.

– عدم شفافیت در آیین‌نامه‌های کتابخانه‌های عمومی

مشکل دیگری که کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه با آن مواجهند این است که خدمات جنبی‌ای را که می‌خواهند ارائه بدهند باید در آیین‌نامه نهاد کتابخانه‌های عمومی بگنجد. معمولاً مسئولان نهاد به‌خاطر عدم برخورداری از بودجه کافی با برنامه‌ها موافقت نمی‌کنند. اکثر کتابداران در مصاحبه‌هایشان از نبود بودجه شکایت داشتند و عدم شفافیت در آیین‌نامه‌های کتابخانه‌های عمومی را نیز به‌عنوان یک مشکل قلمداد کردند. به‌عنوان مثال، مصاحبه‌شونده شماره ۸ معتقد است: نهاد کتابخانه‌های عمومی هیچ‌گونه بودجه‌ای برای خدمات جنبی در اختیار ما قرار نمی‌دهد، فقط به ما فشار وارد می‌آورد که برنامه‌های جنبی‌ای از جمله قصه‌گویی، مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی را اجرا کنیم، هزینه‌ای را که صرف این مسابقات می‌کنیم از پول دیر کردهای امانت کتاب جمع‌آوری می‌کنیم و برای بچه‌ها جوایز ناچیزی می‌گیریم. البته نهاد نیز خود در هر دوره برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی به دو نفر از برندگان جایزه می‌دهد که بسیار کم است.

– کمبود فضای مناسب

همان‌طور می‌دانیم، یکی از عناصری که برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌ها بایستی مورد توجه قرار گیرد، وجود فضای مناسب و استاندارد در کتابخانه‌ها است. این در حالی است که اکثر کتابداران از فضای ناکافی در کتابخانه‌ها به‌عنوان مانعی در سر راه خدمات جنبی یاد می‌کنند. در همین راستا، مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ اظهار می‌دارد: متأسفانه در کتابخانه ما فضای مناسب برای انجام خدمات جنبی وجود ندارد و اگر برنامه‌ای برای ارائه داشته باشیم سالن مطالعه باید تعطیل شده و برنامه‌ها در سالن مطالعه اجرا شوند.

۵. ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه میزان در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان نقش دارد؟

پاسخ‌دهندگان در پاسخ به پرسش‌نامه مربوطه، نقش هر یک از خدمات جنبی ارائه‌شده را به شرح مندرج در جدول ۳ دانسته‌اند؛ بدین ترتیب که برپایی نمایشگاه کتاب با ۸۵ درصد، مسابقه کتاب‌خوانی و نقاشی با ۷۶ درصد، آموزش قرآن با ۶۹ درصد، قصه‌گویی با ۶۸ درصد، نمایش فیلم و پخش کارتون با ۶۷ درصد و سخنرانی و جشن‌ها با ۶۱ درصد به ترتیب از بیشترین میزان تأثیر در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان برخوردارند.

جدول شماره ۳: نقش برنامه‌های جنبی در جذب کودکان و نوجوانان به کتابخانه‌ها

آیتم‌های مربوط به برنامه‌های جنبی	کم	متوسط	زیاد
آموزش قرآن	فراوانی	۳۱	۲۴
	درصد	۳۱	۲۴
نمایش فیلم و پخش کارتون	فراوانی	۳۳	۲۴
	درصد	۳۳	۲۴
سخنرانی و جشن‌ها	فراوانی	۳۹	۲۲
	درصد	۳۹	۲۲
برنامه قصه‌گویی	فراوانی	۳۲	۳۰
	درصد	۳۲	۳۰
مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی	فراوانی	۲۴	۲۶
	درصد	۲۴	۲۶
نمایشگاه کتاب کتابخانه	فراوانی	۱۵	۳۱
	درصد	۱۵	۳۱

در پاسخ به سؤال مذکور، علاوه بر اینکه از کودکان و نوجوانان برای پاسخ‌گویی استفاده شد برای تکمیل داده‌ها از اطلاعات موجود در مصاحبه با کتابداران هم استفاده شد. نتایج حاصل از مصاحبه حاکی از آن است که اکثر کتابداران بر نقش خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی در جذب کودکان و نوجوانان تأکید ویژه‌ای دارند. تعدادی از کتابداران تأثیر برنامه‌های جنبی را بیشتر در تشویق کودکان و نوجوانان به مطالعه غیردرسی ذکر کردند، هرچند که از دیدگاه برخی کتابداران این تأثیر منفی است و دلیل آن را علاقه‌مند شدن کودکان و نوجوانان به خواندن داستان و غافل شدن از مطالعه دروس خود می‌دانند. بعضی نیز به این نکته اشاره کردند که کودکان و نوجوانان از برنامه‌های جنبی ما که اکثراً مسابقات کتاب‌خوانی و نقاشی است کمتر استقبال می‌کنند. دلایل استقبال کم آنان را چنین بیان می‌کردند: محتوای کتاب‌ها با

عقاید آن‌ها متفاوت است یا مطالب کتاب‌ها تازه نیست. کتابداران دلیل دیگر شرکت نکردن مراجعان در مسابقات کتاب‌خوانی آنلاین را دسترسی نداشتن به اینترنت می‌دانستند. بعضی خانواده‌ها موافق نیستند در خانه‌هایشان اینترنت داشته باشند. استقبال از مسابقات نقاشی و کلاس‌های قصه‌گویی در بیشتر کتابخانه‌ها برای کودکان بسیار بالا است. همچنین، نوجوانان از برنامه‌های کانون ادبی استقبال می‌کنند.

وضعیت اقتصادی خانواده‌ها نیز یکی از مواردی است که در جذب کودکان و نوجوانان به فعالیت‌های کتاب‌خوانی تأثیر دارد. در خلال مصاحبه، کتابداران اشاره می‌کردند که وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده‌ها بر استقبال بچه‌ها از کتابخانه و برنامه‌های آن و نیز عادت مطالعه‌شان تأثیر دارد. والدینی که اولویت‌های زندگی‌شان تامین نیازهای اولیه‌شان است، درآمد کمتر و رفتار مطالعاتی کمتری دارند و فرزندان‌شان را کمتر به کتابخانه می‌آورند. آن‌ها نقش مؤثری بر عدم مطالعه و مراجعه کودکان‌شان به کتابخانه دارند. بیشتر مادران از اینکه فرزندان‌شان به مطالعه غیردرسی مشغول باشند و به تکالیف درسی‌شان نرسند ناراضی و شاکی هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تشریح خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه و نقش آن در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان به کتابخانه انجام شد. به‌طور خلاصه، نتایج اصلی پژوهش را می‌توان به‌صورت زیر ذکر کرد:

در خصوص سؤال اول پژوهش، نتایج حاکی از آن است که خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه در اکثر کتابخانه‌ها در سطح پایینی ارائه می‌شود. به‌طور کلی، تنها برنامه و خدمت جنبی‌ای که به‌صورت کامل و صددرصدی در همه کتابخانه‌ها اجرا و ارائه می‌شود، برنامه مسابقات نقاشی و کتاب‌خوانی است که اجرای آن توسط کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ضروری است. نتایج به‌دست آمده از این بخش از پژوهش، با پژوهش کاکي و همکاران (۱۳۹۲)، ملایسی و همکاران (۱۳۹۴) و کیان‌راد و همکاران (۱۳۹۶) همخوان است. آن‌ها هم در پژوهش‌های خود به این نتیجه دست یافتند که به‌جز نقاشی و کتاب‌خوانی، سایر خدمات جنبی به‌طور تمام‌وکمال در کتابخانه‌های عمومی اجرا نمی‌شوند. آنچه در تبیین این یافته می‌توان بیان داشت این است: از آنجا که ارائه فعالیت‌های فوق برنامه و

خدمات جنبی در شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان تأثیرات مثبت و چشمگیری دارد لازم است که کتابخانه‌های عمومی در برنامه‌های خود به خدمات جنبی توجه ویژه‌ای داشته باشند و خدمات جنبی شامل قصه‌گویی، آموزش قرآن، داستان‌نویسی و موارد مشابه را در برنامه‌های خود بگنجانند. لازمه این امر این است که در کتابخانه‌ها فضایی شاد و مفرح ایجاد شود. در این صورت، مطمئناً اعضا با انگیزه بالاتری از این محیط بهره می‌برند و برای اجرای برنامه‌های جنبی در کتابخانه‌های عمومی نیز تمایل بیشتری پیدا می‌کنند.

درباره سؤال دوم پژوهش مبنی بر اینکه کودکان و نوجوانان از خدمات جنبی‌ای که در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ارائه می‌شود چه میزان رضایت دارند، یافته‌ها حاکی از وضعیت مطلوب و رضایت‌بخش مربوط به نقاشی است که در مجموع حدود ۶۵ درصد پاسخ‌گویان از آن راضی بودند. بعد از نقاشی، قصه‌گویی با ۶۰ درصد، نمایشگاه کتاب با ۵۹ درصد، مسابقه کتاب‌خوانی با ۵۳ درصد و آموزش قرآن با ۵۰ درصد به ترتیب از بیشترین میزان رضایت‌مندی برخوردارند. همچنین، نمایش فیلم و پخش کارتون با ۱۱ درصد و جلسات سخنرانی با ۱۳ درصد کمترین میزان رضایت‌مندی از دیدگاه کودکان و نوجوانان را داشتند. نتایج به‌دست‌آمده از این سؤال با پژوهش‌های کاکای و همکاران (۱۳۹۲) همخوان و با پژوهش‌های ملایی و همکاران (۱۳۹۴) در برخی از متغیرها ناهمخوان است. در تبیین این یافته می‌توان بیان داشت که عدم استقبال مراجعان کودک و نوجوان از برنامه‌ها و خدمات جنبی ارائه‌شده به دلایل مختلف به‌ویژه به ناآشنایی با برنامه‌ها، نبود جذابیت لازم، نبود انگیزه برای شرکت در برنامه‌ها و نبود فرهنگ استفاده از کتابخانه در میان این گروه از مراجعان مربوط می‌شود. در این شرایط، کتابدار باید سازمان‌دهنده‌ای خوب، با قدرت درک نیازهای گروه‌های مختلف جامعه بوده، در مورد مجموعه کتابخانه آگاهی لازم را داشته باشد. در برنامه‌ریزی هر فعالیتی، باید زمینه‌افزایی را که فعالیت برای آن‌ها صورت می‌گیرد مدنظر قرار گیرد. سطح فکری، مهارت زبان، علایق، نیازها و غیره باید مورد توجه باشد. ضروری است در کلیه فعالیت‌ها، با توجه به جزئیات، موارد برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و تکمیل شوند. بنابراین، چنانچه خدمات جنبی به‌نحو احسن انجام شود، به‌خودی‌خود وسیله مؤثری برای ترویج عادت به مطالعه در افراد جامعه و استقبال اعضای کتابخانه‌ها از فعالیت‌های جنبی خواهد شد.

درخصوص سؤال سوم پژوهش مبنی بر اینکه امکانات موجود برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه میزان است، آنچه از نظرات کتابداران کتابخانه‌های عمومی برمی‌آید حاکی از آن است که امکانات موجود در کتابخانه‌های عمومی در سه مؤلفه، یعنی ۱. عدم امکانات و بودجه، ۲. ناهمگونی امکانات کتابخانه و ۳. کمبود فضا، قابل بررسی است. از آنجا که وجود امکانات متنوع و مناسب برای ارائه خدمات جنبی از ضروریات است، باید بازسازی امکانات کتابخانه‌های عمومی مورد توجه قرار بگیرد؛ چراکه برای اجرایی شدن این برنامه ضرورت توجه به امکانات از الزامات اولیه است. به‌رحال، در صورت تمایل به ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌ها امکانات و منابع موجود جواب‌گویی وضعیت کنونی نیست و در این راه مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور باید توجه ویژه‌ای به این امر داشته باشند. به‌رحال، کمبود منابع و امکانات به‌عنوان چالشی در بحث خدمات جنبی قلمداد می‌شود. لذا وجود منابع اطلاعاتی مناسب، به‌روز و کافی برای رفع نیاز اطلاعاتی مخاطبان، شاداب‌سازی و ایجاد محیطی مفرح و جذاب، وجود نیروی انسانی خلاق با توان ارتباطی بالا و ارتباط مداوم و پیوسته کتابخانه با اعضا و اجرای برنامه‌های جنبی جذاب می‌تواند از انگیزه‌های جذب و تمایل اعضا به انجام فعالیت‌های جنبی در کتابخانه‌های عمومی باشد.

درخصوص سؤال چهارم مبنی بر اینکه از دیدگاه کتابداران چه مشکلات و موانعی بر سر راه ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه قرار دارد، نتایج حاکی از آن است که کتابداران عموماً دارای اختیارات و بودجه کافی برای اجرای برنامه‌های جنبی نیستند. مصاحبه با کتابداران نشان داد مهم‌ترین مشکل در کتابخانه‌های عمومی نداشتن نیروی تخصصی مستقل برای این خدمات و نیز نداشتن امکانات و فضای مناسب برای ارائه این خدمات است و پژوهش‌های نورپور (۱۳۹۰) و کاکلی و همکاران (۱۳۹۲) مؤید این بخش از یافته‌های پژوهش است. از آنجا که وجود امکانات متنوع و مناسب برای ارائه خدمات جنبی از ضروریات است، باید بازسازی امکانات در کتابخانه‌های عمومی مورد توجه قرار بگیرد؛ چراکه برای اجرایی شدن این برنامه ضرورت توجه به امکانات از الزامات اولیه است و در این راه مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور باید توجه ویژه‌ای به این امر داشته باشند. به‌رحال، کمبود منابع و امکانات به‌عنوان چالشی برای ارائه خدمات جنبی قلمداد می‌شود. در تبیین این

یافته می‌توان گفت که به‌لحاظ امکانات، شرایط لازم برای ارائه خدمات جنبی در سیستم کتابخانه‌ها وجود ندارد و از این لحاظ کتابخانه‌های عمومی دارای ضعف‌هایی هستند که باید تجدیدنظرهایی درخصوص آن انجام بگیرد؛ از جمله اینکه بازسازی امکانات کتابخانه‌های عمومی باید مورد توجه جدی مسئولان قرار بگیرد. همچنین، تهیه منابع الکترونیک و دیجیتالی و ابزارهای آموزشی می‌تواند موجب رضایت بیشتر کاربران از فعالیت‌های جنبی کتابخانه‌ها باشد. در نظر گرفتن فضا و محیطی مناسب برای گفت‌وگوی دوستانه درباره محور فعالیت‌های جنبی از دیگر مواردی است که می‌تواند بر میزان علاقه‌مندی اعضای کتابداران به فعالیت‌های جنبی بیفزاید.

در خصوص سؤال آخر پژوهش مبنی بر اینکه ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه چه میزان در جذب و نگهداشت مراجعان (کودکان و نوجوان) نقش دارد، نتایج نشان می‌دهد که در مجموع ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوان نقشی مثبت و تأثیرگذار دارد؛ بدین ترتیب که برپایه نمایشگاه کتاب با ۸۵ درصد، مسابقه کتاب‌خوانی و نقاشی با ۷۶ درصد، آموزش قرآن با ۶۹ درصد، قصه‌گویی با ۶۸ درصد، نمایش فیلم و پخش کارتون با ۶۷ درصد و سخنرانی و جشن‌ها با ۶۱ درصد به ترتیب از بیشترین میزان تأثیر در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان برخوردارند. در تبیین این یافته می‌توان گفت که میزان تأثیر ارائه خدمات جنبی در جذب کودکان و نوجوان به متغیرهای گوناگونی وابسته است، به‌نحوی که اندکی سرمایه‌گذاری و صرف وقت و انرژی در زمینه راه‌اندازی خدمات جنبی می‌تواند در جذب کودکان و نوجوانان به کتابخانه‌ها کمک زیادی کند. اگر بتوان حتی تعداد اندکی افراد علاقه‌مند به مطالعه را در کتابخانه پرورش داد، آن‌ها می‌توانند خود پیشگام برخی فعالیت‌ها در این حوزه باشند. به‌تعبیری، می‌توان خدمات جنبی را نوعی سرمایه‌گذاری برای فعالیت‌های بعدی کتابخانه فرض کرد؛ به‌ویژه که تأثیر این نوع فعالیت‌ها بر جذب کودکان و نوجوانان به کتابخانه‌ها نیز مشخص شده است.

به‌طور کلی، ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان یک ضرورت بایستی مورد توجه مسئولان قرار گیرد و تمهیدات لازم برای برگزاری کلاس‌های آموزش قرآن، قصه‌گویی، نقاشی، داستان‌نویسی، احکام و موارد مشابه در نظر گرفته شود. همچنین، به

مسابقات کتاب‌خوانی، برگزاری جشن‌ها و مراسم‌های مذهبی، مطالعه در تابستان، برگزاری کانون ادبی، نمایشگاه کتاب و تازه‌های کتاب توجه ویژه شود. در نهایت، به تأمین نیروی انسانی برخوردار از آگاهی و دانش، مهارت و نگرش به‌عنوان شرایط نرم‌افزاری و به بودجه و امکانات کافی و اختصاص فضای مناسب به‌عنوان شرایط سخت‌افزاری برای ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی اهتمام شود. برآمده از یافته‌های پژوهش، پیشنهادهایی به شرح زیر به‌منظور بهبود وضعیت ارائه خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌شود:

۱. با توجه به نظرات پاسخ‌گویان و کاربران کتابخانه‌های عمومی در مورد خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی مورد مطالعه، آموزش کتابداران و ارتقای سطح سواد اطلاعاتی آن‌ها توسط نهاد کتابخانه‌های عمومی با هدف توجه بیشتر به خدمات جنبی کتابخانه‌ای پیشنهاد می‌شود. همچنین، تشکیل کارگاه‌هایی برای فعالیت‌های جنبی از جمله قصه‌گویی و داستان‌نویسی و تشکیل گروه‌های مطالعاتی در کتابخانه بایستی مورد توجه قرار گیرد.
۲. نهاد کتابخانه‌های عمومی به‌منظور ایجاد خدمات جنبی مطلوب، مواد و منابع مرتبط و سرفصل‌ها و موضوعات مشخص را تهیه و در دستور کار قرار دهد.
۳. علایق و نیازهای اطلاعاتی مراجعان توسط کتابداران شناسایی و خدمات جنبی برای گروه‌هایی با نیازهای مشابه ایجاد شود.
۴. در مراکز استان‌ها بایستی نیازسنجی با توجه به علایق مراجعان به کتابخانه، فرهنگ و هویت منطقه‌ای و تدارک خدمات جنبی مناسب به‌منظور جذب آن‌ها به کتابخانه توسط مسئولان و کتابداران صورت گیرد.

منابع

- دلاور، علی (۱۳۹۰). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: انتشارات نشر ویرایش.
- رحمانی، بتول (۱۳۷۹). فرهنگ ایجاد انگیزه مطالعاتی. فصلنامه فرهنگ آموزش، ۱(۱)، ۵۱-۵۰.
- فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه خدمات برون‌کتابخانه‌ای در مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی. ارائه‌شده در هشتمین همایش کتابداران سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (اصفهان، ۱-۳ دی).

- قزل‌ایغ، ثریا (۱۳۸۳). ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن: مواد و خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان. تهران: انتشارات سمت.
- کاکلی، مریم؛ جمالی‌مهموئی، حمیدرضا؛ و مکتبی‌فرد، لیلیا (۱۳۹۲). خدمات جنبی کتابخانه‌های عمومی و نقش آن در جذب کودکان به کتابخانه‌ها. فصلنامه علمی پژوهشی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی، ۲(۴)، ۲۱-۳۲.
- مرادپور، رضا؛ مهوش، محمد (۱۳۹۰). میزان رضایتمندی استفاده‌کنندگان کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی از فضا و معماری کتابخانه‌ها. فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۷(۳)، ۳۸۱-۴۰۱.
- مرجانی، نسرين (۱۳۷۷). بررسی وضعیت کتابخانه‌های شهر ری و ارائه راه‌حل برای دست یافتن به وضع مطلوب (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- ملایی، ابراهیم (۱۳۹۱). شناسایی راه‌های بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران بر مبنای رهنمودهای ایفلا و یونسکو (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه اصفهان، اصفهان.
- ملایی، ابراهیم؛ شعبانی، احمد؛ و رضایی‌آدریانی، رقیه (۱۳۹۴). بهبود خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از دیدگاه کاربران بر اساس عوامل جمعیت‌شناختی. فصلنامه دانش‌شناسی، ۸(۳۱)، ۸۱-۹۵.
- منصوریان، یزدان (۱۳۹۳). روش تحقیق در علم اطلاعات و دانش‌شناسی. تهران: انتشارات سمت.
- نورپور، رسول (۱۳۹۰). بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تهران از نظر مدیران آن‌ها. مجله الکترونیکی نشر کتابدار، ۱۰(۲).
- کیان‌راد، زهرا؛ فهیم‌نیا، فاطمه؛ و نقشینه، نادر (۱۳۹۶). ارزیابی خدمات جنبی کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز و نقش آن در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران (کودکان و نوجوانان). پژوهش‌های نظری و کاربردی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، ۷(۲)، ۴۱-۶۰.

References

- Andrew, P. (2008). Parental perceptions of music in storytelling sessions in a public library. *Early Childhood Journal*, 35(5), 473-478.
- Australian Library and Information Association, Public Libraries Advisory Committee. (2016). *Guidelines, standards and outcome measures for Australian public libraries*. Retrieved from <https://www.alia.org.au/sites/default/files/Guidelines%20Standards%20and%20Outcome%20Measures%20for%20Australian%20Public%20Libraries.pdf>
- Bhatt, R. (2009). The impact of public library use on reading, television, and academic libraries. *Journal of Urban Economics*, 68(2), 148-166.

- Celano, D., & Neuman, S. B. (2001). *The role of public libraries in children's literacy development: An evaluation report*. Harrisburg, PA: Pennsylvania Library Association.
- Chen, P., Rea, C., Shaw, R., & Bottino, C. J. (2016). Associations between Public Library Use and Reading Aloud among Families with Young Children. *The Journal of Pediatrics*, 173, 221-227.
- Delavar, A. (2011). *Educational and psychological Research*. Tehran: Edition Press. (in Persian)
- Fattahi, R. (2005). Planning and management of the development of out-of-library services in the specialized information centers. Paper presented at the 8th Conference of Librarians of Plan and Budget Organization, Isfahan. (in Persian)
- Ghezalayagh, S. (2004). *Children literature and reading promotion*. Tehran: SAMT. (in Persian)
- Kaeding, J., Velasquez, D. L., & Price, D. (2017). Public libraries and access for children with disabilities and their families: a proposed inclusive library model. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 66(2), 1-20.
- Kaki, M., Jamali, H. R., & Maktabifard, L. (2013). Evaluation of Additional Services of Public Libraries of Tehran and their Role in Promoting Reading among the Youth. *Journal of Information Systems and Services*, 2(4), 21-32. (in Persian)
- Kianrad, Z., Fahimnia, F., & Naghsineh, N. (2018). Evaluation of the Ancillary services of the Public Library and its Effect on the Users' Reading Culture (Children and Teenagers). *Library and Information Science Research*, 7(2), 41-60. (in Persian)
- Landoni, M. & Hanlon, G. (2007). E-book reading groups: interesting with ebooks in public library. *Electronic Library*, 25(5), 599-612.
- Mansourian, Y. (2014). *Research methods in information science and knowledge studies*. Tehran: SAMT. (in Persian)
- Marjani, N. (1998). *The study of the conditions of public libraries in Shahr-e-Rey and presenting solutions for achieving to satisfactory state* (Master's thesis). Tarbiat Modares University, Tehran. (in Persian)
- Mollaei, E. (2012). *Identifying ways to improve extra services in public libraries of Isfahan province based on IFLA and UNESCO guidelines from users' point of view* (Master's thesis). University of Isfahan, Isfahan. (in Persian)
- Mollaei, E., Shabani, A., & Rezaei, R. A. (2016). Improving peripheral services in Isfahan public libraries from the views of users based on demographic factors. *Quarterly Journal of Knowledge Studies*, 8(31), 81-95. (in Persian)
- Moradpour R., & Maahvash, M. (2011). Evaluating the Satisfaction Level of the Users of Public Library in North of Isfahan Province Regarding Library Architecture. *Research on Information Science & Public Libraries*, 17(3), 381-401. (in Persian)

- Nourpour, R. (2011). The study of the status of the public libraries affiliated with the Public Libraries Foundation of Tehran from the viewpoint of their managers. *Electronic Journal of Ketabdar Press, 10*(2). (in Persian)
- Rahmani, B. (2000). The Culture of Motivation for Study. *Quarterly Journal of Education, 1*(1), 50-51. (in Persian)

به این مقاله این گونه استناد کنید:

ادیب‌منش، مرضیه؛ خاصه، علی‌اکبر و ادیب‌منش، مرزبان (۱۳۹۸). شناسایی خدمات جنبی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه و نقش آن‌ها در جذب و نگهداشت کودکان و نوجوانان. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۵ (۱)، ۱۵۳-۱۷۸.

Adibmanesh, M., Khasseh, A., & Adibmanesh, M. (2019). Identification of the Extra Services in the Public Libraries of Kermanshah Province and their Role in Attracting and Retaining Children and Adolescents. *Research On Information Science & Public Libraries, 25*(1), 153-178.

